

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΦΑΡΜΑΚΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ

1. Εισαγωγή

Η χρήση φαρμάκων για μη ιατρικούς σκοπούς, όπως η ενίσχυση των γνωστικών λειτουργιών, αρχίζει να διαδίδεται ολοένα και περισσότερο και γίνεται συχνά από σπουδαστές και ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων. Δεδομένου του εντεινόμενου ανταγωνισμού σε κοινωνικό και επαγγελματικό επίπεδο, η χρήση των φαρμάκων αυτών αναμένεται να αυξηθεί στο μέλλον, χωρίς όμως να είναι ακόμη γνωστές οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις τους.

2. Τι είναι τα φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων;

Τα «φάρμακα ενίσχυσης των γνωστικών λειτουργιών» είναι φαρμακευτικές ουσίες οι οποίες υποτίθεται ότι βελτιώνουν τις νοητικές λειτουργίες, όπως την εστίαση της προσοχής, τη συγκέντρωση, την απομνημόνευση ή την αύξηση των κινήτρων. Υπό μια ευρύτερη έννοια, με τον όρο «φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων» περιγράφονται και ουσίες οι οποίες εικάζεται ότι συμβάλλουν στην ανάπτυξη κινητικών ή συναισθηματικών δεξιοτήτων, όπως η διαχείριση του άγχους κατά την εκτέλεση των εργασιακών καθηκόντων ή η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και στενών δεσμών με ομάδες.

Παρόλα αυτά, δεν κυκλοφορούν συνταγογραφούμενα «φάρμακα ενίσχυσης των γνωστικών λειτουργιών» ούτε είναι εγκεκριμένα τέτοιου είδους σκευάσματα από τους αρμόδιους οργανισμούς φαρμάκων. Ο όρος «φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων» αναφέρεται συνήθως σε ουσίες που ενδείκνυνται για ορισμένες παθολογικές καταστάσεις αλλά χρησιμοποιούνται για μη εγκεκριμένες ενδείξεις από υγιή άτομα, με σκοπό τη βελτίωση των επιδόσεών τους (π.χ. η μοδαφίνιλη η οποία χορηγείται συνήθως για την αντιμετώπιση της ναρκοληψίας ή η μεθυλφαινιδάτη η οποία χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητας - ΔΕΠΥ). Οι εργαζόμενοι αποκτούν πρόσβαση σε τέτοιου είδους φάρμακα με άλλα μέσα, για παράδειγμα από άτομα τα οποία διαθέτουν συνταγή ή μέσω του Διαδικτύου.

Η χρήση του Διαδικτύου για την προώθηση και τη διάθεση των προϊόντων αυτών έχει αλλάξει την αντίληψη που έχουν οι αγοραστές και οι χρήστες για τις συγκεκριμένες ουσίες, καθώς φαντάζει πιο «ασφαλής» σε σύγκριση με τη διακίνηση στο δρόμο (η οποία είναι ενδεχομένως επικίνδυνη και ηθικά κατακριτέα), παρόλο που δεν υπάρχει καμία διασφάλιση ως προς τις εικαζόμενες ιδιότητες του προϊόντος.

3. Τα βασικότερα φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων που κυκλοφορούν επί του παρόντος στην αγορά

Η αγορά των φαρμάκων βελτίωσης των γνωστικών λειτουργιών/επιδόσεων είναι δύσκολο να χαρτογραφηθεί. Υπάρχουν ωστόσο τρία βασικά φαρμακευτικά προϊόντα η χρήση των οποίων συνδέεται συνήθως με την ενίσχυση των γνωστικών λειτουργιών:

- **Οι αμφεταμίνες** – διεγερτικές ουσίες που χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση της διαταραχής ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) ή της ναρκοληψίας. Οι αμφεταμίνες αυξάνουν τα επίπεδα ντοπαμίνης. Το σκεύασμα με την εμπορική ονομασία Adderall είναι ένα μείγμα αλάτων αμφεταμίνης το οποίο χρησιμοποιείται για ενδείξεις

διαφορετικές από αυτές για τις οποίες ενδείκνυται, όπως για την ενίσχυση της ικανότητας εστίασης (κυρίως κατά τη μελέτη) ή για την πρόκληση ευφορίας (διέγερση). Άλλες αμφεταμίνες της συγκεκριμένης κατηγορίας κυκλοφορούν με την εμπορική ονομασία Dexamed (θειική δεξαμφεταμίνη) ή, όσον αφορά την Ευρώπη, με τις ονομασίες Attentin και Tentin.

- **Μεθυλφαινιδάτη** - διεγερτικό του κεντρικού νευρικού συστήματος το οποίο χρησιμοποιείται για την αντιμετώπιση της διαταραχής ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και της ναρκοληψίας. Η μεθυλφαινιδάτη αυξάνει τα επίπεδα των νευροδιαβιβαστών ντοπαμίνη και νορεπινεφρίνη και κυκλοφορεί, μεταξύ άλλων, με τις εμπορικές ονομασίες Ritalin, Concerta, Equasym, Medikinet και Rubifen.
- **Μοδαφινίλη/Αρμοδαφινίλη** – άλλο διεγερτικό του κεντρικού νευρικού συστήματος το οποίο προκαλεί εγρήγορση. Ο ακριβής μηχανισμός δράσης του δεν είναι πλήρως κατανοητός, αλλά είναι γνωστό ότι αλληλεπιδρά με τους νευροδιαβιβαστές, όπως τη ντοπαμίνη και τη νορεπινεφρίνη. Μερικές από τις εμπορικές ονομασίες με τις οποίες κυκλοφορεί στην Ευρώπη είναι Provigil, Nuvigil, Vigil, Modalert, Modasomil και Modiodal.

4. Επικράτηση της χρήσης

Είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια ποσοτικοί δείκτες ως προς την επικράτηση της χρήσης των ουσιών ενίσχυσης των γνωστικών λειτουργιών, κυρίως λόγω της χρήσης χωρίς συνταγογράφηση και των διαδικτυακών πωλήσεων. Υπάρχουν ωστόσο στοιχεία που συνδέουν τη χρήση ή την κατάχρηση φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεων με συγκεκριμένες ομάδες επαγγελματιών κατά την εργασία ή στον εργασιακό χώρο:

Στρατιωτικοί: η μοδαφινίλη διατίθεται υπό ιατρική επίβλεψη ή υπό σαφώς καθορισμένες συνθήκες σε μάχιμο προσωπικό που υπηρετεί σε διάφορα σώματα.

Εργαζόμενοι στον κλάδο των μεταφορών: οι εργαζόμενοι στις μεταφορές μεγάλων αποστάσεων χρησιμοποιούν ενίοτε διεγερτικά (κυρίως αμφεταμίνες) για να αντεπεξέλθουν στις πολύωρες βάρδιες.

Εργαζόμενοι σε βάρδιες, μεταξύ άλλων σε υπηρεσίες αντιμετώπισης έκτακτων περιστατικών ή στον τομέα της περιθαλψής: χρησιμοποιούν ενίοτε φάρμακα βελτίωσης επιδόσεων για σκοπούς εγρήγορσης και για να ανταποκριθούν στις επαγγελματικές και τις οικογενειακές απαιτήσεις. Στις ΗΠΑ, η διαταραχή ύπνου λόγω εναλλαγής ωραρίων εργασίας αποτελεί μια διαγνωστική κατηγορία και η χρήση της μοδαφινίλης έχει εγκριθεί ως θεραπεία για τη βελτίωση της εγρήγορσης. Στην ΕΕ, η συνταγογράφηση μοδαφινίλης για τη διαταραχή ύπνου λόγω εναλλαγής ωραρίων εργασίας σταμάτησε όταν επιβλήθηκε περιορισμός στη χρήση της από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων (EMA) το 2011.

Άλλες ομάδες εργαζομένων σε εργασιακό περιβάλλον υψηλής πίεσης, ανταγωνισμού ή εκφοβισμού, όπως οι χρηματιστές, οι πανεπιστημιακοί και οι δικηγόροι φαίνεται πως καταφεύγουν στη χρήση των φαρμάκων αυτών για ποικίλους λόγους, μεταξύ των οποίων η ανάγκη να αντεπεξέλθουν στις εργασιακές απαιτήσεις, να αυξήσουν την παραγωγικότητά τους ή να προσαρμοστούν σε μια νέα ζώνη ώρας μετά από ένα πολύωρο ταξίδι.

Έχει επίσης διαπιστωθεί ότι οι **σπουδαστές** χρησιμοποιούν τη μοδαφινίλη και το Ritalin, τα λεγόμενα «φάρμακα για μελέτη», ως βοηθήματα για τη βελτίωση της ικανότητας μελέτης, εστίασης, συγκέντρωσης και απομνημόνευσης. Η χρήση αυτών των ουσιών γίνεται ολοένα πιο δημοφιλής όχι μόνο στα πανεπιστήμια αλλά και στα σχολεία. Οι σπουδαστές που ήδη χρησιμοποιούν φάρμακα για τη βελτίωση των επιδόσεών τους είναι πιθανότερο να συνεχίσουν τη χρήση τους και μεταγενέστερα, κατά την επαγγελματική τους ζωή εκτός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος.

5. Επιπτώσεις της χρήσης φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεων στους εργαζομένους και στην εργασία

Τα φάρμακα βελτίωσης των γνωστικών λειτουργιών διεγείρουν το κεντρικό νευρικό σύστημα του οργανισμού. Εν ολίγοις, προκαλούν σε κάποιο βαθμό εγρήγορση ή ενισχύουν την ικανότητα συγκέντρωσης σε μια εργασία (π.χ. αυξάνουν τη διάρκεια της προσοχής). Η δράση τους και η διάρκειά της εξαρτώνται από τη δόση και τη διάρκεια της θεραπείας/κατανάλωσης, αναλόγως πάντα των ιδιαίτερων ατομικών χαρακτηριστικών.

Πάντως, τα πορίσματα διαφόρων επιστημονικών μελετών δεν φαίνεται να συμφωνούν ως προς τη βελτιωτική επίδραση των φαρμάκων αυτών σε υγιή άτομα, ούτε ως προς τις ανεπιθύμητες ενέργειες τόσο της βραχυχρόνιας όσο και της μακροχρόνιας χρήσης, περιλαμβανομένης της εξαρτησιογόνου δράσης. Οι επιπτώσεις των φαρμάκων αυτών έχουν μελετηθεί σε ασθενείς με προβλήματα υγείας αλλά όχι σε υγιείς χρήστες.

Δεδομένου ότι τα φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων δεν χορηγούνται συνήθως με ιατρική συνταγή ούτε κατόπιν σύστασης γιατρού, η δοσολογία δεν τελεί υπό ιατρική παρακολούθηση. Επίσης, η ανοχή του εκάστοτε χρήστη στα φάρμακα αυξάνεται συνήθως με την πάροδο του χρόνου. Αυτό σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι χρήστες καταναλώνουν αυξανόμενες ποσότητες με την πάροδο του χρόνου οι οποίες, με τη σειρά τους, αυξάνουν τις πιθανότητες παρενεργειών και εξάρτησης.

Μολονότι τα φάρμακα βελτίωσης των επιδόσεων εστιάζουν κυρίως στις γνωστικές λειτουργίες, δεν πρέπει να παραβλέπονται οι παράλληλες επιπτώσεις τους στις σωματικές και τις ψυχικές λειτουργίες. Για τις σωματικές επιπτώσεις μπορούν να εξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα από ό,τι για τις γνωστικές/ψυχικές. Οι ανεπιθύμητες ενέργειες ενδέχεται να είναι επιζήμιες τόσο για την εργασία όσο και για τους ίδιους τους εργαζόμενους, μπορεί μάλιστα να είναι διαφορετικές από άτομο σε άτομο. Μερικές από αυτές είναι:

Αμφεταμίνες: αυξημένος κίνδυνος καρδιακών προβλημάτων, υπέρτασης και εγκεφαλικού επεισοδίου, ανοχή και εξάρτηση, ψυχικές διαταραχές, η δε απότομη διακοπή της χρήσης μπορεί να προκαλέσει στερητικά συμπτώματα.

Μεθυλφαινιδάτη: έχει παρόμοιες ανεπιθύμητες ενέργειες με αυτές των αμφεταμινών, αν και είναι πιθανώς λιγότερο εξαρτησιογόνος, αυξημένες ανεπιθύμητες ενέργειες σε περίπτωση μακροχρόνιας χρήσης, ιδίως ψυχωσικές διαταραχές στα παιδιά.

Μοδαφινίλη: δερματικές αντιδράσεις, καρδιακά συμβάντα, υπέρταση και αρρυθμία, ψυχωσικές διαταραχές. Στη βραχυχρόνια χρήση ο κίνδυνος εξάρτησης θεωρείται χαμηλός, παρόλα αυτά δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο εξάρτησης κατά τη μακροχρόνια χρήση.

Σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις των φαρμάκων αυτών, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τις έρευνες, η βελτίωση που επιφέρουν σε ορισμένες γνωστικές λειτουργίες μπορεί ταυτόχρονα να συνοδεύεται από υποβάθμιση άλλων γνωστικών λειτουργιών. Επίσης, η υπέρμετρη αυτοπεποίθηση λόγω υπερεκτίμησης των ικανοτήτων μπορεί να αποβεί προβληματική σε περιπτώσεις στις οποίες είναι αναγκαία η λήψη κρίσιμων αποφάσεων. Εξίσου προβληματική είναι η εκδήλωση αυτού του είδους συμπεριφοράς στους κόλπους μιας ομάδας εργασίας, διότι μπορεί να υπονομεύσει τη συνοχή και τη συνεργασία εντός της ομάδας.

Οι επιδράσεις των φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεων στη διάθεση, στον ψυχισμό ή στα κίνητρα μπορούν να επηρεάσουν και τις εργασιακές επιδόσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται οι σχέσεις με τους άλλους και η ικανότητα ομαδικής εργασίας. Αν και η αύξηση της ικανότητας συγκέντρωσης εις βάρος της κοινωνικότητας είναι ενδεχομένως πρόσφορη σε περιπτώσεις μοναχικής εργασίας, κάτι τέτοιο μπορεί να αποβεί επιζήμιο σε ένα περιβάλλον ομαδικής εργασίας.

6. Επιπτώσεις στην επαγγελματική ασφάλεια και υγεία

Προηγουμένως περιγράφηκε το γενικό πλαίσιο των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η χρήση φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεων για τους εργαζομένους και την εργασία. Όμως, η χρήση των φαρμάκων αυτών ενέχει και άλλους κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων στο εργασιακό περιβάλλον.

- Οι προσπάθειες της διοίκησης για αύξηση της παραγωγικότητας μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα τον άμεσο εξαναγκασμό ή την έμμεση παρότρυνση των εργαζομένων για χρήση φαρμάκων (μέσω άσκησης πίεσης για συμμόρφωση προς τις κοινωνικές απαιτήσεις). Κάτι τέτοιο είναι πιθανό λόγω αφενός της διαφοράς ισχύος που χαρακτηρίζει εκ των πραγμάτων τις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών και, αφετέρου, λόγω του ότι κάνουν χρήση και τα ίδια τα διοικητικά στελέχη. Ως εκ τούτου, υπονομεύεται σε σημαντικό βαθμό η δυνατότητα των εργαζομένων να επιλέξουν και να αποφασίσουν, με αρνητικές συνέπειες για την κινητοποίηση και την αφοσίωσή τους.
- Οι εργαζόμενοι που κάνουν χρήση φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεών τους αποκτούν ένα αθέμιτο πλεονέκτημα, το οποίο τους εξασφαλίζει ενδεχομένως ευνοϊκότερη μεταχείριση από τη διοίκηση, εις βάρος των συναδέλφων τους που δεν κάνουν χρήση.
- Ενίοτε οι χρήστες αντιμετωπίζονται ως υποδειγματικοί υπάλληλοι, γεγονός το οποίο μπορεί να ανεβάσει τον πήχη των προσδοκιών της διοίκησης σε επίπεδα τα οποία δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς φάρμακα, με ενδεχόμενη συνέπεια τη δημιουργία στον εργασιακό χώρο, ενός κλίματος μειωμένης ανοχής προς τους εργαζόμενους που αποκλίνουν από τον μέσο όρο (για παράδειγμα λόγω αναπηρίας ή ηλικίας).
- Υπάρχει επίσης η πιθανότητα τα φάρμακα βελτίωσης των εργασιακών επιδόσεων να χρησιμοποιούνται ως «λύση» για τα οργανωτικά ή διοικητικά προβλήματα μιας επιχείρησης, υποκαθιστώντας την εφαρμογή προληπτικών μέτρων και κατάλληλων διαδικασιών οργάνωσης της εργασίας, όπως η αναπροσαρμογή των ωραρίων, η εξασφάλιση επαρκούς χρόνου διαλειμμάτων για ανάπαυση και η εκπαίδευση των εργαζομένων σε βάρδιες ώστε να διαχειρίζονται τον κύκλο ύπνου-εγρήγορσης (κικκάρδιος ρυθμός).
- Ορισμένοι εργαζόμενοι χρησιμοποιούν φάρμακα βελτίωσης των γνωστικών λειτουργιών για να διατηρήσουν τις επιδόσεις τους στα συνήθη επίπεδά τους, ενώ άλλοι για να τα υπερβούν. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις οι εργαζόμενοι προσπαθούν να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις του εργασιακού περιβάλλοντος, αντί να προσαρμόζουν την εργασία τους στις δικές τους ανάγκες.
- Η βελτίωση των εργασιακών επιδόσεων μέσω της λήψης φαρμάκων μπορεί να οδηγήσει στην καλλιέργεια μιας νοοτροπίας ενθάρρυνσης της υπερωριακής εργασίας, της διαρκούς αύξησης του εργασιακού φόρτου και της εντατικοποίησης των ρυθμών εργασίας, κ.λπ. Μακροπρόθεσμα, η νοοτροπία αυτή υπονομεύει τόσο την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων (π.χ. εργασιακή εξουθένωση και αβίαστα λάθη), όσο και τη φήμη μιας επιχείρησης.
- Αυτή τη στιγμή δεν κυκλοφορεί στην αγορά κάποια συγκεκριμένη ομάδα φαρμάκων τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση των γνωστικών λειτουργιών. Τον σκοπό αυτό εξυπηρετούν συνταγογραφούμενα φάρμακα τα οποία όμως χρησιμοποιούνται για μη ενδεδειγμένες ενδείξεις, τα μη συνταγογραφούμενα συμπληρώματα διατροφής και άλλες ουσίες. Οι προσεγγίσεις για την προστασία της επαγγελματικής ασφάλειας και της υγείας (EAY) πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τόσο την πολυμορφία της αγοράς όσο και την έλλειψη ιατρικής καθοδήγησης.

Σε ό,τι αφορά τη διαχείριση της EAY η χρήση ουσιών βελτίωσης των γνωστικών λειτουργιών θέτει ζητήματα που σχετίζονται με τις προβλέψεις για την καλή διαβίωση και την υγεία των εργαζομένων όσο και με τον έλεγχο της χρήσης ουσιών στους χώρους εργασίας.

Στις υφιστάμενες προσεγγίσεις για την EAY γίνεται συνήθως η παραδοχή ότι η χρήση ουσιών (περιλαμβανομένου του οινοπνεύματος) γίνεται κυρίως εκτός χώρων εργασίας και ότι η χρήση τους στο εργασιακό περιβάλλον αποτελεί πρόβλημα λόγω του ότι επηρεάζει αρνητικά τις εργασιακές επιδόσεις. Αντιθέτα, όμως, οι εργαζόμενοι χρησιμοποιούν τις ουσίες αυτές ακριβώς για να ανταποκριθούν στις εργασιακές απαιτήσεις ή για να βελτιώσουν τις εργασιακές τους επιδόσεις, ενίοτε με τη ρητή ή σιωπηρή παρότρυνση ή ανοχή του εργοδότη. Συνεπώς, εφόσον οι υφιστάμενες πολιτικές και οι προσεγγίσεις συσχετίζουν τη χρήση φαρμάκων με την υποβάθμιση των εργασιακών επιδόσεων στους χώρους εργασίας (αν και αυτό δεν είναι τεκμηριωμένο στην πράξη), δεν αποτελούν πρόσφορη βάση για την επεξεργασία πολιτικών οι οποίες στοχεύουν σε ουσίες που υποτίθεται ότι βελτιώνουν τις επιδόσεις και την ασφάλεια των εργαζομένων.

Επιπλέον, οι προσεγγίσεις που εΐθισται να εφαρμόζονται σε σχέση με τη χρήση ουσιών στο εργασιακό περιβάλλον επικεντρώνονται συνήθως σε μεμονωμένους εργαζόμενους τους οποίους αντιμετωπίζουν ως τοξικομανείς, οι οποίοι είτε υπόκεινται σε πειθαρχικές διαδικασίες είτε εντάσσονται σε προγράμματα αποκατάστασης. Οι προσεγγίσεις αυτού του είδους είναι αποσπασματικές και παραβλέπουν την επίδραση του εργασιακού περιβάλλοντος, όπως και την αλληλεπίδραση μεταξύ των εργαζομένων και των συνθηκών εργασίας. Η ένταξη μεμονωμένων υπαλλήλων σε προγράμματα προαγωγής της καλής διαβίωσης ή της υγείας δεν επαρκεί ως λύση για την αντιμετώπιση της χρήσης φαρμάκων ενίσχυσης των γνωστικών λειτουργιών στον εργασιακό χώρο.

Από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με την κατάχρηση ουσιών στον εργασιακό χώρο προκύπτει ότι η συμπεριφορά του ατόμου συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της εργασίας. Για τη λήψη μέτρων προφύλαξης της επαγγελματικής ασφάλειας και υγείας πρέπει να εντοπιστούν και να αναπροσαρμοστούν οι εργασιακές συνθήκες που ωθούν τους εργαζόμενους στη χρήση φαρμάκων ενίσχυσης των γνωστικών λειτουργιών, όπως οι πολύωρες βάρδιες, οι υψηλές εργασιακές απαιτήσεις ή η πίεση για την αύξηση της παραγωγικότητας.

Ένα ακόμη ζήτημα που αφορά τους εργοδότες είναι το πώς και σε ποιό βαθμό μπορούν να γνωρίζουν ότι οι εργαζόμενοι κάνουν χρήση φαρμακοδιεγερτικών ουσιών για σκοπούς βελτίωσης των εργασιακών τους επιδόσεων.

Ακόμη και εάν ληφθούν μέτρα επίβλεψης της υγείας, το πρόβλημα είναι ότι οι αναφερόμενες περιπτώσεις ενδέχεται να μην αποτυπώνουν τον πραγματικό αριθμό, καθώς οι εργαζόμενοι μπορεί να μην θέλουν να συνδεθεί το όνομά τους με τη χρήση φαρμακοδιεγερτικών ουσιών ή να μην θεωρούν τις ουσίες αυτές «ναρκωτικές ουσίες».

Στο επίκεντρο της ίδιας προβληματικής βρίσκεται και το ακανθώδες ζήτημα του ελέγχου της χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Οι προσεγγίσεις και οι πρακτικές των διαφόρων χωρών όσον αφορά τον έλεγχο της χρήσης ναρκωτικών ουσιών στον εργασιακό χώρο ποικίλλουν. Ειδική νομοθεσία στον συγκεκριμένο τομέα εφαρμόζεται μόνο στην Ιρλανδία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία. Σε άλλες χώρες υιοθετούνται πιο συμβιβαστικές προσεγγίσεις οι οποίες σταθμίζουν την υποχρέωση διασφάλισης της υγείας και της ασφάλειας στο εργασιακό περιβάλλον με το άκρως ευαίσθητο ζήτημα των ατομικών ελευθεριών. Ομοίως, επιχειρείται εξισορρόπηση μεταξύ της συναίνεσης του εργαζομένου και του θεμελιώδους δικαιώματός του στην προστασία της ιδιωτικής του ζωής. Σε γενικές γραμμές, στις προσεγγίσεις που ακολουθούνται στην Ευρώπη αποφεύγεται συνήθως η διαδεδομένη στις ΗΠΑ πρακτική των τυχαίων ελέγχων των εργαζομένων. Ως επί το πλείστον προτιμώνται πιο ρεαλιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες εστιάζουν στα επαγγέλματα που θεωρούνται «κρίσιμα» από άποψη ασφάλειας, καθώς και στην υγεία και την ευημερία των εργαζομένων σε ατομικό επίπεδο.

Κατά τους ελέγχους που διενεργούνται συνήθως δεν μετράται η ποσότητα των ουσιών στον οργανισμό ενός ατόμου, αλλά η ποσότητα των ενζύμων στα οποία μεταβολίζονται οι ουσίες. Αυτό σημαίνει ότι οι έλεγχοι αυτοί δεν ανιχνεύουν τυχόν βλάβη ή χρήση τη στιγμή της εξέτασης. Εξάλλου, υπάρχει το πρόβλημα των ψευδώς θετικών αποτελεσμάτων.

Για όλους αυτούς τους λόγους καθίσταται προφανές ότι η θέσπιση τυχαίων ελέγχων ναρκωτικών ουσιών στους χώρους εργασίας ανά την Ευρώπη, ως απόκριση στην αυξανόμενη χρήση φαρμακοδιεγερτικών ουσιών, δεν αρκεί από μόνη της για την αντιμετώπιση των κινδύνων για την υγεία και την ασφάλεια και των λοιπών προβλημάτων που δημιουργούνται στους χώρους εργασίας εξαιτίας της χρήσης των ουσιών αυτών.

7. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Οι επιπτώσεις των φαρμάκων βελτίωσης των εργασιακών επιδόσεων στην ΕΑΥ και σε άλλες πτυχές της διοίκησης μιας επιχείρησης είναι σύνθετες. Δεδομένου ότι δεν έχει ακόμη εξαντλήσει τη δυναμική του, ο συγκεκριμένος τομέας αναμένεται να μετεξελιχθεί παράλληλα με τις μελλοντικές εξελίξεις στην οικονομία και την απασχόληση. Πιο συγκεκριμένα:

- α. Η ανάπτυξη ειδικών φαρμάκων για τη ενίσχυση των νοητικών λειτουργιών/επιδόσεων μπορεί να ενδιαφέρει τόσο τη φαρμακοβιομηχανία όσο και κάποια μερίδα του κοινού. Νέα φάρμακα όπως και νέες χρήσεις των υφιστάμενων φαρμάκων αναπτύσσονται και δοκιμάζονται διαρκώς.
- β. Αν και μέχρι στιγμής η συνταγογράφηση φαρμάκων εξυπηρετεί αποκλειστικά και μόνο σκοπούς ιατρικής θεραπείας, δεν είναι απίθανη κάποια μεταστροφή νοοτροπίας στο μέλλον υπέρ της συνταγογράφησης φαρμάκων για σκοπούς βελτίωσης της προσωπικότητας ή η ανάπτυξη φαρμακο-διεγερτικών ουσιών αποδεδειγμένης ασφάλειας οι οποίες θα μπορούν να πωλούνται χωρίς συνταγογράφηση. Μια τέτοια εξέλιξη θα αύξανε σημαντικά τη διαθεσιμότητα των φαρμάκων και την αποδοχή τους ως μέσα βελτίωσης των επιδόσεων.
- γ. Η επικράτηση εργασιακών σχέσεων που δημιουργούν συνθήκες υψηλής πίεσης, ανταγωνισμού, έντονου άγχους και μειωμένης πρωτοβουλίας των εργαζομένων στον εργασιακό χώρο είναι πιθανό ότι επιτείνει την αίσθηση ότι είναι αναγκαία η χρήση ουσιών βελτίωσης των επιδόσεων.

Οι πιθανές επιπτώσεις των φαρμάκων βελτίωσης των επιδόσεων στο εργασιακό περιβάλλον πρέπει να γίνουν καλύτερα κατανοητές. Η βιβλιογραφία στον συγκεκριμένο τομέα είναι ανεξάντλητη και οι διαφορετικές απόψεις αντανακλούν το ευρύ φάσμα των ενδιαφερόμενων φορέων, οι οποίοι ποικίλλουν από νευροεπιστήμονες, ειδικούς σε θέματα ηθικής και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έως την κοινότητα των βιοχάκερ και φορείς που εκπροσωπούν διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες. Τα παραπάνω καταδεικνύουν την αυξανόμενη ανάγκη για διάλογο και θεσμοθέτηση πολιτικών και πρακτικών προστασίας της υγείας και την ασφάλειας ειδικά στον συγκεκριμένο τομέα.

Το παρόν έγγραφο συζήτησης βασίζεται σε περίληψη μεγαλύτερου άρθρου το οποίο συνέταξαν ο Δρ. Kalen Dale και ο καθ. Brian Bloomfield κατόπιν σχετικού αιτήματος του Ευρωπαϊκού Οργανισμού EU-OSHA και περιλαμβάνει επιπρόσθετα στοιχεία που ελήφθησαν από το Δίκτυο των Εθνικών Εστιακών Πόλων του EU-OSHA στο πλαίσιο [σεμιναρίου](#) το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 11 Ιουνίου 2015 στο Μπιλμπάο.